

РЕЦЕНЗІЇ

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-2-58>

Ірина БУЖИНА,
orcid.org/0000-0002-7455-2794
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології
Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К.Д. Ушинського
(Одеса, Україна) bugina.irina@gmail.com

ПЕДАГОГІЧНІ ІДЕЇ ГЕРМАНА ГМАЙНЕРА¹

(рецензія на монографію: Карпенко О. Педагогічні ідеї Германа Гмайнера (1919–1986) :
монографія. Дрогобич : Ред. вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка, 2013. 304 с.)

У монографії на основі ретроспективного аналізу та узагальнення німецько-, англо-, польськомовної літератури, матеріалів архіву Германа Гмайнера в Іннсбруці (399 джерел), вивчення авторкою досвіду роботи СОС-Дитячих містечок під час перебування в Австрії, Німеччині та Польщі цілісно досліджено педагогічні ідеї австрійського громадського діяча, засновника першого СОС-Дитячого містечка у м. Імст Германа Гмайнера (1919–1986).

Монографія чітко структурована, складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного з них, загальних висновків, додатків, резюме англійською, німецькою та польською мовами.

Історіографія проблеми дала змогу О. Карпенко відтворити передумови формування світогляду, з'ясувати джерела впливу на розвиток особистості Г. Гмайнера як педагогічної персоналії, систематизувати його педагогічні ідеї у галузі історії виховання, теорії та методики соціально-виховної роботи, стверджувати, що постать Г. Гмайнера репрезентує розвиток австрійської освіти і педагогіки другої половини ХХ ст. і є актуальною дослідницькою проблемою.

Вивчення педагогічних ідей Германа Гмайнера та їх поширення у країнах Європи, насамперед Австрії та Німеччини, у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. стало можливим завдяки перебуванню авторки на навчанні за освітньою міжнародною програмою студентських обмінів “Erasmus” із 21 вересня 2009 р. до 30 квітня 2010 р., на урядовій стипендії Польського комітету ЮНЕСКО для виконання наукового дослідження

в Академії спеціальної педагогіки імені Марії Гжегожевської у м. Варшава упродовж 15 листопада – 12 грудня 2010 р. та на стипендії Фонду стипендій Австрійської Республіки для аспірантів в Інсбруцькому Університеті (OEAD) з 1 лютого до 31 травня 2011 р.

У першому розділі «Постать Германа Гмайнера у контексті культурно-освітнього руху німецькомовних країн» (с. 12–101) авторкою висвітлено педагогічні погляди Г. Гмайнера, які визначалися загальними закономірностями розвитку суспільства в Австрії другої половини ХХ століття. У цьому контексті слід розглядати стан педагогічної теорії і практики німецькомовних країн. Однією з важливих аспектів його концепції було утворення інституційних форм виховання для дітей-сиріт. Авторка характеризує опіку над дітьми у контексті таких концепцій: будинок порятунку (мета виховання: забезпечення благочестивого життя); концепція соціально-педагогічного виховання, запропонована Й. Віхерном (мета виховання: долучення підростаючого покоління до християнського суспільства); концепція соціалістичного виховання, запропонована А. Макаренком (мета: виховання дітей у дусі соціалістичних цінностей та ідеалів). Г. Гмайнер у своїй концепції враховував важливі аспекти суспільного розвитку, а також визначав цілі виховання в контексті того часу і суспільних умов, шукав кращого вирішення проблеми допомоги осиротілим дітям, прагнув змінити світ, працювати з дітьми. Його погляди стали важливим внеском у розвиток педагогічної думки та практики в Австрії у ХХ столітті.

¹ Карпенко О. Педагогічні ідеї Германа Гмайнера (1919–1986) : монографія. Дрогобич : Ред. вид. відділ Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, 2013. 304 с.)

Авторка висвітлює фактори, які взаємодіяли у формуванні його характеру та педагогічних поглядів. Це родинне середовище, широкий спектр дисциплін, які вивчав у гімназії, університеті, соціальне оточення, опікунсько-виховна діяльність. Усі ці фактори взаємодіяли та сприяли формуванню його особистості та педагогічних поглядів, спрямованих на покращення долі дітей, зокрема сиріт, через прагматичний та емпатичний підхід.

Другий розділ «Педагогічні ідеї Германа Гмайнера в Австрії та Німеччині (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.)» (с. 102–164) присвячено основним засадам діяльності СОС-дитячого містечка. Результати історико-педагогічного аналізу дають підстави констатувати, що Г. Гмайнер розглядав СОС-Дитяче містечко як соціально-педагогічну інституцію, де впроваджував систему гуманістичного виховання для дітей-сиріт. Він створив умови для їхньої самореалізації та розвитку здібностей, а також подолання труднощів. Г. Гмайнер визначав чотири засади СОС-Дитячих містечок (мати, брати і сестри, будинок, містечко), враховуючи власний досвід та ідеї Й. Песталоцці щодо створення виховного середовища, схожого на сімейну спільноту. Сьогодні прийом дитини до СОС-Дитячого містечка обумовлений складним становищем, безвихіддям і злиднями, і не залежить від зовнішніх факторів. Основна мета роботи полягає у створенні природної сім'ї, де дитина освоює загальнолюдські та національні цінності, отримує різновиди опіки. Важливим аспектом виховання в СОС-Дитячих містечках є формування самостійності та умінь дітей розв'язувати життєві проблеми.

Авторка стверджує, що Г. Гмайнер особливу увагу приділяв сім'ї СОС-Дитячого містечка, наполягав на тому, що сім'я має жити у власному будинку, мати власне домашнє господарство. Педагог стверджував, що дім (оселя) є захисним осередком для дитини, до якого вона завжди зможе повернутися. Це формує любов до найближчого оточення, любов до малої батьківщини – власного кутка у найбільшій частині свого середовища – містечку.

Г. Гмайнер чітко вибудував структуру СОС-Дитячого містечка, в якому живе від 14 до 20 сімей. СОС-Дитяче містечко складається з багатьох сімейних будинків, будинку місцевого управління і дитячого садка, немає власної школи та власної церкви. Діти ходять до місцевих шкіл, розміщених у цій місцевості, і при цьому спілкуються з іншими дітьми. Принцип інтеграції осиротілих дітей був реалізований через вираження та діяльність у життєвому просторі громади, до якої вони належить. Педагог довів, що СОС-Дитяче

містечко є виховним середовищем, яке пропонує дитині можливість поєднати виховання з налагодженням контактів, є мостом до соціального середовища, є простою моделлю управління і не ізольованим від середовища, не обмежує власної ініціативи та власної відповідальності.

У монографії досліджено внесок Г. Гмайнера в розробку та практичну реалізацію принципів управління СОС-Дитячими містечками. Серед цих принципів – природовідповідність, гуманність, доступність, відкритість, народність, індивідуалізація, та коєдукація. Г. Гмайнер розглядав ці принципи як основу для створення природного сімейного середовища та гуманістичного виховання дітей-сиріт у цих установах. Досліджено також різні засоби виховання у СОС-Дитячих містечках, такі як ігрова діяльність, малювання, спорт, музика, праця. Ці засоби сприяють розвитку дітей та створюють можливості для їхньої самореалізації.

Авторкою обґрунтовано різні аспекти професійного зростання СОС-матерів, враховуючи чинники внутрішнього та зовнішнього визнання. Вивчено роль Асоціації СОС-Дитячого містечка у розвитку професії СОС-матері, спрямовану на підвищення кваліфікації та компетентності. Складовими компонентами професіоналізації фаху СОС-матерів, зазначає авторка, є «професійна організація; звід (кодекс) знань, тренінг СОС-матері, компетенції, напрям діяльності, вибір та умови праці, внутрішнє і зовнішнє визнання» (с. 157).

У третьому розділі «Популяризація педагогічних ідей Германа Гмайнера (друга половина Х – початок ХХІ ст.)» (с. 165–203) узагальнено діяльність SOS-Kinderdorf International та Академії Германа Гмайнера щодо поширення ідей австрійського педагога у другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. SOS-Kinderdorf International, враховуючи потреби кожної країни зокрема, використовує індивідуальні напрями роботи. Принципами діяльності SOS-Kinderdorf International є: опіка дітей і доступність освіти, медичного страхування для дітей та їхніх сімей; стабілізація сімей та місцевого самоуправління, з метою організації кращої опіки дітей, їхнього здоров'я та освіти; допомога у покращенні соціальної політики та практики. Вона координує будівництво нових дитячих містечок у світі та піклується про них, пропагує педагогічні ідеї Г. Гмайнера, основні засади діяльності СОС-Дитячих містечок, подає соціальні імпульси в інших країнах, організовує курси для сімей, опікунів та працівників, на яких обговорюються проблеми виховання дітей, вирішення конфліктних ситуацій, форми і методи опіки над дітьми у різних типах сімей. Реаліза-

ція чинних програм і проєктів означає, що СОС-Дитяче містечко не буде розвиватися кількісно настільки швидко, як у 90-х рр. Вони повинні стати бар'єром для ненависті, яка віддаляє та розділяє людей, взірцем взаєморозуміння та довіри, на чому наполягав Г. Гмайнер.

О. Карпенко розкриває також діяльність Академії Германа Гмайнера, яка займається популяризацією форм і методів виховання дітей-сиріт у всьому світі, розробляє концепції для забезпечення якості роботи СОС-Дитячого містечка, пропонує додаткові підготовчі програми, консультації та бере участь у підготовці і проведенні наукових досліджень, навчальних курсів, основу яких складають педагогічні ідеї Г. Гмайнера, допомагає науковцям і практикам отримати достовірну інформацію та відповіді на різноманітні питання з соціально-виховної роботи, приділяє значну увагу плеканню комплексу ідей, який охоплює потреби працівників СОС-Дитячих містечок, з одного боку, і надання нових послуг як відповідь на їхні майбутні потреби – з іншого. Основними формами діяльності організації є проведення семінарів для підвищення кваліфікації СОС-матерів та працівників СОС-Дитячих містечок. Серед них варто виділити семінари, зустрічі, конференції, міжкультурні заходи та обмін досвідом.

У монографії науково обґрунтовано етапи у розвитку педагогічних ідей Г. Гмайнера та їх реалізації в Австрії та Німеччині досліджуваного періоду. Критеріями є особистість педагога, еволюція ідей щодо виховання дітей-сиріт, поширення та визнання його практичного досвіду. Автором виокремлено три етапи (с. 205): *перший* (1949 – 1963) – етап зародження ідеї СОС-Дитячих містечок та її реалізація в Австрії, Німеччині та країнах Європи. *другий* (1964 – 1986) – етап офіційного визнання ідей та соціально-виховної діяльності Г. Гмайнера, його педагогічних здобутків та їхнє поширення у країнах світу. На цей період припадає заснування Міжнародної організації СОС-Дитячих містечок – SOS-Kinderdorf International (1964 р.), Академії Германа Гмайнера (1981 р.) – науково-дослідницького та інформаційно-зорієнтованого центру, який займається проведенням досліджень у соціально-виховній сфері з актуальних проблем, пов'язаних з різноманітними аспектами діяльності СОС-Дитячих містечок, популяризацією ідей Г. Гмайнера. В Австрії введено в дію 2 СОС-Дитячих містечка, у ФРН – 5 (1964–1971 – 5); *третій* (1986–2012) – етап змістовного вивчення та реалізації педагогічних ідей Г. Гмайнера у соціальних проєктах країн німецькомовного простору та України. В Австрії

збудовано 2 СОС-Дитячі містечка (2006, 2008), у Німеччині – (на території колишньої НДР – 3 (1994 – 1, 1997 – 1, 2005 – 1)), в Україні – 1 СОС-Дитяче містечко (2010).

Сучасне СОС-Дитяче містечко виступає як ефективна форма реабілітації та соціалізації дітей, що відповідає високим стандартам освіти. Ця модель функціонує в 133 країнах і враховує історичний контекст, національні традиції, релігійні переконання та економічні особливості кожної окремої країни. Констатовано, що для українського освітнього простору педагогічні ідеї Г. Гмайнера є актуальними, заслуговують на всебічне вивчення і подальше застосування у вирішенні соціально-виховних проблем в Україні відповідно до європейських вимог. Сьогодні інфраструктуру першого СОС-Дитячого містечка у Броварах, відкритого у 2010 р., складають 13 будинків. Поруч із СОС-Дитячим містечком розташовані школа та заклад дошкільної освіти. Їхні працівники керуються такими основними принципами, як інноваційний підхід до виховання дітей, відданість своїй справі, взаємна довіра та відповідальність перед партнерами. Вони вірять у те, що кожна дитина має право на турботливу родину, люблячих батьків, братиків і сестричок, а також на власний затишний дім. Організація SOS-Kinderdorf International планує розширювати мережу СОС-Дитячих містечок у різних регіонах України. Аналіз показав, що основні засади діяльності СОС-Дитячих містечок в Австрії та Україні є подібними, і немає значущих відмінностей.

Цінними є додатки, які містять твори Г. Гмайнера або фрагменти з них, Статуту СОС-дитячого містечка, перекладені О. Карпенко українською мовою, копії документів першого СОС-дитячого містечка та ін. Цінною є розроблена авторкою навчальна програма курсу «Освітня концепція Германа Гмайнера та її реалізація у країнах німецькомовного простору».

Загалом у монографії окреслено авторкою перспективні напрямки для впровадження ідеї СОС-Дитячого містечка в Україні: адаптація змісту діяльності до рідної культури та соціально-економічної ситуації, визнання необхідності соціально-педагогічної роботи та забезпечення фінансування. Незважаючи на те, що монографія містить чимало дослідницького матеріалу, авторка намагалася створити доступний для сприйняття зацікавленого читача текст, котрий би сприяв самоаналізу й розвивав критичне мислення, усіх, хто вболіває над долею дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, в сучасну глобалізовану епоху XXI ст.